



UDK: 340.12:321.7:316.35

Baxromali MAVLONOV,

Katta o'qituvchi, Farg'ona davlat universiteti, Farg'ona, O'zbekiston

E-mail: n.scienceofworld@gmail.com, <https://ORCID.org/0009-0008-8300-6251>

PhD N.Farxodjonova taqrizi asosida

FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING HUQUQIY NIGILIZMNI KAMAYTIRISHDAGI ROLI

Annotatsiya

Ushbu maqolada fuqarolik jamiyati institutlarining huquqiy nigilizmni kamaytirishdagi o'rni ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda huquqiy nigilizmning mohiyati, uning shakllanish omillari hamda fuqarolik jamiyati institutlarining huquqiy madaniyat va huquqiy ongni rivojlantirishdagi funksiyalari o'rganiladi. O'zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan demokratik islohotlar, fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyati va huquqiy davlat qurish jarayonlari tahlil qilinadi. Izlanishlar natijasida huquqiy nigilizmni kamaytirishda mahalla, nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, ta'lim muassasalari va jamoatchilik nazorati institutlarining ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Fuqarolik jamiyati, huquqiy nigilizm, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, jamoatchilik nazorati, huquqiy davlat, fuqarolik faolligi, Yangi O'zbekiston.

РОЛЬ ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В СНИЖЕНИИ ПРАВОВОГО НИГИЛИЗМА

Аннотация

В данной статье с социально-философской точки зрения анализируется роль институтов гражданского общества в снижении правового нигилизма. В исследовании рассматриваются сущность правового нигилизма, факторы его формирования, а также функции институтов гражданского общества в развитии правовой культуры и правового сознания. Анализируются демократические реформы, осуществляемые в Узбекистане, деятельность институтов гражданского общества и процессы построения правового государства. По результатам исследования обосновывается значимость махалли, негосударственных некоммерческих организаций, средств массовой информации, образовательных учреждений и институтов общественного контроля в снижении уровня правового нигилизма.

Ключевые слова: Гражданское общество, правовой нигилизм, правосознание, правовая культура, общественный контроль, правовое государство, гражданская активность, Новый Узбекистан.

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN REDUCING LEGAL NIHILISM

Annotation

This article analyzes the role of civil society institutions in reducing legal nihilism from a socio-philosophical perspective. The study examines the essence of legal nihilism, the factors contributing to its formation, and the functions of civil society institutions in promoting legal culture and legal consciousness. It also analyzes the democratic reforms being implemented in Uzbekistan, the activities of civil society institutions, and the processes of building a rule-of-law state. The research findings substantiate the importance of mahalla institutions, non-governmental non-profit organizations, mass media, educational institutions, and public oversight bodies in reducing legal nihilism.

Key words: Civil society, legal nihilism, legal consciousness, legal culture, public oversight, rule of law, civic engagement, New Uzbekistan.

Kirish. Globallashuv va demokratik taraqqiyot sharoitida huquqiy ong va huquqiy madaniyat jamiyat rivojlanishining muhim mezonlaridan biri hisoblanadi. Huquqiy madaniyatning yetarli darajada shakllanmaganligi huquqiy nigilizmning kuchayishiga olib keladi. Huquqiy nigilizm shaxs yoki ijtimoiy guruhlarning huquq va qonunlarga nisbatan befarq yoki salbiy munosabatini ifodalovchi murakkab ijtimoiy hodisadir.

Yangi O'zbekistonda demokratik islohotlarni chuqurlashtirish, qonun ustuvorligini ta'minlash va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "qonun ustuvorligi va adolat tamoyili jamiyat taraqqiyotining eng muhim sharti hisoblanadi" [1,18-b]. Huquqiy nigilizmning mavjudligi fuqarolarning davlat va jamiyat institutlariga bo'lgan ishonchini pasaytiradi, ijtimoiy faollikni susaytiradi hamda demokratik islohotlar samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli huquqiy

nigilizmni kamaytirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy masala hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi fuqarolik jamiyati institutlarining huquqiy nigilizmni kamaytirishdagi rolini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Huquqiy nigilizmning ijtimoiy-falsafiy mohiyati. Huquqiy nigilizm lotincha nihil ("hech narsa") so'zidan kelib chiqqan bo'lib, huquq va qonunlarning ijtimoiy ahamiyatini inkor etish yoki ularga nisbatan befarq munosabatni anglatadi.

N. Jo'rayevning ta'kidlashicha, huquqiy ongning zaifligi fuqarolarning huquqiy qadriyatlarini yetarli darajada anglamasligiga sabab bo'ladi va natijada huquqiy nigilizm yuzaga keladi [2].

Huquqiy nigilizm quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi:

qonun talablariga bepisand munosabat;
huquqiy savodsizlik;
davlat institutlariga ishonchsizlik;

korruptsiyaga moyillik;
fuqarolik faolligining sustligi.

Mazkur omillar huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Fuqarolik jamiyati institutlarining mohiyati. Fuqarolik jamiyati institutlari davlat va fuqaro o'rtasidagi ijtimoiy vositachi sifatida faoliyat yuritadi. Ular fuqarolarning manfaatlarini ifodalash, jamoatchilik nazoratini amalga oshirish va huquqiy madaniyatni rivojlantirish vazifalarini bajaradi.

A. Erkayevning fikricha, fuqarolik jamiyati institutlari demokratik qadriyatlarining shakllanishida va shaxsning ijtimoiy faolligini oshirishda muhim rol o'ynaydi [3, 94-b].

O'zbekiston sharoitida fuqarolik jamiyati institutlariga quyidagilar kiradi:

mahalla institutlari;
nodavlat notijorat tashkilotlari;
siyosiy partiyalar;
ommaviy axborot vositalari;
yoshlar va xotin-qizlar tashkilotlari;
kasaba uyushmalari.

Yuqoridagi institutlar fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish orqali huquqiy nigilizmni kamaytirishga xizmat qiladi.

Huquqiy madaniyat va fuqarolik faolligi. Huquqiy madaniyat fuqarolarning qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo'lishini ta'minlovchi muhim omildir.

E. Yusupovning ta'kidlashicha, huquqiy madaniyatning yuksalishi fuqarolarning huquqiy bilimlari va huquqiy mas'uliyatining oshishiga olib keladi [4].

Izlanishlar natijalari shuni ko'rsatadiki, fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan:

huquqiy targ'ibot;
huquqiy maslahatlar;
jamoatchilik nazorati;
fuqarolik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash;
huquqiy ta'lim yo'nalishlarida olib borilayotgan faoliyat huquqiy nigilizm darajasining pasayishiga xizmat qilmoqda.

Tadqiqotda dialektik, tizimli, qiyosiy va ijtimoiy-falsafiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, Prezident Sh.M. Mirziyoyev asarlari, O'zbekiston olimlari E. Yusupov, N. Jo'rayev, A. Erkayev, B. To'rayev hamda fuqarolik jamiyati va huquqiy madaniyat masalalariga bag'ishlangan ilmiy manbalar metodologik asos bo'lib xizmat qildi.

O'rganishlarning nazariy asosini fuqarolik jamiyati, huquqiy davlat, huquqiy madaniyat va jamoatchilik nazorati konsepsiyalari tashkil etadi.

Natijalar va muhokama. Huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonida aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri bo'lgan huquqiy nigilizm fuqarolarning qonunlarga nisbatan befarq munosabatda bo'lishi, huquq normalarining ahamiyatini inkor etishi yoki ularni bajarishga nisbatan mas'uliyatsiz yondashuvi bilan tavsiflanadi. Huquqiy nigilizmning keng tarqalishi qonun ustuvorligining zaiflashishiga, fuqarolarning davlat va jamiyat institutlariga bo'lgan ishonchining pasayishiga hamda ijtimoiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli huquqiy nigilizmni kamaytirish va huquqiy madaniyatni shakllantirishda fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni alohida ahamiyatga ega.

Fuqarolik jamiyati institutlari davlat va shaxs o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni muvozanatlashtiruvchi, fuqarolarning manfaatlarini ifoda etuvchi hamda ijtimoiy faollikni rivojlantiruvchi tuzilmalar hisoblanadi. Nodavlat notijorat tashkilotlari, mahalla institutlari, kasaba uyushmalari,

ommaviy axborot vositalari, siyosiy partiyalar, jamoat fondlari va turli fuqarolik tashabbuslari ushbu institutlarning asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Mazkur institutlar aholining huquqiy bilimlarini oshirish, qonunlarga hurmat ruhini shakllantirish va fuqarolarning huquqiy faolligini kuchaytirish orqali huquqiy nigilizmning oldini olishga xizmat qiladi.

Huquqiy nigilizmni kamaytirishda fuqarolik jamiyati institutlarining eng muhim vazifalaridan biri huquqiy ma'rifatni rivojlantirishdir. Huquqiy bilimga ega bo'lmagan shaxs o'z huquq va majburiyatlarini to'liq anglay olmaydi, natijada qonunlarga nisbatan loqaydlik yoki salbiy munosabat shakllanishi mumkin. Nodavlat notijorat tashkilotlari, mahalla fuqarolar yig'inlari hamda ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda tashkil etilayotgan huquqiy targ'ibot ishlari fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. Huquqiy bilimning ortishi esa fuqarolarda qonunlarga nisbatan hurmat hissini shakllantiradi.

Mahalla instituti O'zbekistonda fuqarolik jamiyatining eng muhim bo'g'inlaridan biri sifatida huquqiy nigilizmga qarshi kurashishda alohida o'rin tutadi. Mahalla orqali aholi bilan bevosita ishlash, huquqiy tushuntirishlar olib borish, nizolarni profilaktik hal etish va fuqarolarning murojaatlarini o'rganish imkoniyati mavjud. Ayniqsa, yoshlar va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar orasida huquqiy madaniyatni shakllantirishda mahalla tizimining ta'siri yuqoridir. Mahalla orqali amalga oshiriladigan targ'ibot ishlari qonunlarga hurmatni kuchaytirish va huquqbuzarliklarning oldini olishga xizmat qiladi.

Ommaviy axborot vositalari va raqamli media platformalari ham huquqiy nigilizmni kamaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Zamonaviy axborot makonida huquqiy mavzularga oid ko'rsatuvlar, maqolalar, ijtimoiy rolklar va internet resurslari fuqarolarning huquqiy bilimlarini oshirishga yordam beradi. Ochiqlik va shaffoflik tamoyillarining ta'minlanishi davlat organlari faoliyatiga nisbatan ishonchni mustahkamlaydi. Fuqarolarning qonunlar mazmuni va ularning amaliy ahamiyati haqida muntazam xabardor qilinishi huquqiy nigilizmning kamayishiga olib keladi.

Fuqarolik jamiyati institutlarining yana bir muhim funksiyasi jamoatchilik nazoratini amalga oshirishdan iborat. Jamoatchilik nazorati davlat organlari faoliyatining qonuniyligi va samaradorligini baholashga xizmat qiladi. Agar fuqarolar qonunlarning amalda ishlashini va adolat tamoyillarining ta'minlanishini ko'rsalar, ularning huquqiy tizimga bo'lgan ishonchi ortadi. Aksincha, korruptsiya, byurokratiya yoki qonunlarning selektiv qo'llanilishi huquqiy nigilizmni kuchaytiradi. Shu sababli fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan olib boriladigan jamoatchilik nazorati qonun ustuvorligini ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Yoshlar orasida huquqiy madaniyatni shakllantirish ham huquqiy nigilizmni kamaytirishning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Yoshlar tashkilotlari, volontyorlik harakatlari va fuqarolik tashabbuslari yosh avlodning huquqiy ongini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Huquqiy bilimlarga ega, fuqarolik pozitsiyasi shakllangan yoshlar jamiyatida qonun ustuvorligini ta'minlashning faol ishtirokchilariga aylanadilar. Bu esa uzoq muddatli istiqbolda huquqiy nigilizmning kamayishiga va huquqiy davlatning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Mahalla institutining huquqiy nigilizmni kamaytirishdagi roli. Mahalla O'zbekiston fuqarolik jamiyatining eng muhim institutlaridan biri hisoblanadi.

Mahalla fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish, oilaviy nizolarni hal etish, yoshlar tarbiyasi va huquqbuzarliklarning oldini olishda muhim vazifalarni bajaradi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, mahalla

jamiyat va davlat o'rtasidagi eng yaqin ko'prikdir [1]. Mahallalardagi huquqiy targ'ibot ishlari fuqarolarning qonunlarga hurmatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Nodavlat notijorat tashkilotlarining ahamiyati. Nodavlat notijorat tashkilotlari fuqarolarning manfaatlarini himoya qilish va jamoatchilik nazoratini amalga oshirish orqali huquqiy madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

B.To'rayevning fikricha, NNTlar fuqarolarning huquqiy faolligini oshiruvchi va demokratik qadriyatlarini mustahkamlovchi muhim institut hisoblanadi [5].

Mazkur institutlarning faoliyati natijasida:

huquqiy savodxonlik oshadi;

ijtimoiy adolat mustahkamlanadi;

fuqarolarning davlat organlariga ishonchi ortadi.

OAV va raqamli kommunikatsiyaning ta'siri. Bugungi axborot jamiyatida ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar huquqiy ongni shakllantirishning muhim vositasiga aylandi.

Huquqiy mavzudagi ko'rsatuvlar, internet platformalari va jamoatchilik muhokamalari fuqarolarning huquqiy bilimlarini oshirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, noto'g'ri axborot tarqalishining oldini olish va media savodxonlikni rivojlantirish ham huquqiy nigilizmni kamaytirishning muhim shartlaridan biridir.

Xulosa. Izlanishlar natijalari shuni ko'rsatdiki, huquqiy nigilizm zamonaviy jamiyat rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi murakkab ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Uni kamaytirishda fuqarolik jamiyati institutlarining roli beqiyosdir.

Mahalla, nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, ta'lim muassasalari va jamoatchilik nazorati institutlari fuqarolarning huquqiy ongini shakllantirish, huquqiy madaniyatni rivojlantirish va qonun ustuvorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Yangi O'zbekiston sharoitida fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishi huquqiy nigilizmni kamaytirish, fuqarolik faolligini oshirish va huquqiy davlat qurishning muhim omili sifatida namoyon bo'lmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 464 b.
2. Jo'rayev N. Tarix falsafasi. Toshkent: Sharq, 2011. B. 512.
3. Erkayev A. Ma'naviyat falsafasi. Toshkent: Ma'naviyat, 2015. B.320.
4. Yusupov E. Huquqiy madaniyat va fuqarolik jamiyati. Toshkent: Universitet, 2018. B.248.
5. To'rayev B. Fuqarolik jamiyati va demokratik taraqqiyot. Toshkent: Akademnashr, 2020. B276.
6. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – B.80.
7. O'zbekiston Respublikasining "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2018.
8. O'zbekiston Respublikasining "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 1999.